

Araştırma Makalesi / Research Article

**MEGALİ İDEA'NIN ZİRVE NOKTASI:
YUNANİSTAN'IN İSTANBUL'U İŞGAL PLANI (1922)**

Çağla D. TAĞMAT*

Öz: Yunanistan'ın kuruluş yıllarından itibaren önemli bir motivasyon kaynağı olarak tasarlanan ve Eleftherios Venizelos'un 1910 yılında başbakan olmasıyla 1920 yılına kadar devletin resmi dış politika ilkesi olarak geliştirilen Megali İdea, doğrudan Osmanlı coğrafyasını hedef almış ve 19. yüzyıldan itibaren Doğu Sorunu'ndan beslenerek nihayetinde 1919 yılında Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasıyla önemli bir aşama kaydetmiştir. Odak noktası İstanbul olan ve Türk Milli Mücadele döneminde Yunanistan'ın Anadolu'daki işgal girişimlerinin söylemi haline de gelen ve dönemin büyük güçleri tarafından da desteklenen bu ideoloji, ister istemez İtilaf Devletleri'nin bazı hedefleriyle ortak paydada birleşmiştir. Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalamak üzerine kurguladıkları Doğu Sorunu, Megali İdea'yı beslemiş, İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki gölgesi olan Yunanistan, İzmir'in işgali sonrasında Batı Anadolu kıyıları ve Trakya'da da varlık göstermeye başlamıştır. Yunanistan'da 1920 yılında gerçekleşen hükümet değişimi Megali İdea'nın uygulanmasında herhangi bir farklılık yaratmazken, 1922 yılına kadar daha da cesur adımlar atılmasına neden olmuştur. Yunanistan'ın Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk kuvvetleri karşısında yenilmesi, uzlaşımın zorluğu, savaşı bitirme isteği ve Megali İdea'yı tamamlama arzusu, 1922 yılında çılgınca bir karar almasına neden olmuştur. Yunanistan İtilaf Devletleri'ne İstanbul'un işgal edileceğine dair bir nota yollamıştır. İtilaf Devletleri tarafından 1921 yılında 'Tarafsız Bölge' olarak ilan edilen İstanbul ve Boğazlara yönelik Yunanistan'ın attığı bu cesur adım, çok ciddi bir tepkiyle karşılanmıştır. 1922 yılında Yunanistan'ın İstanbul'u işgal girişimini konu alan bu çalışmada, konu Yunanistan ile İtilaf Devletleri arasında gerçekleşen yazışmalar, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı belgeleri ve süreli yayınlar çerçevesinde ele alınacak ve olayın diplomatik boyutu ve yarattığı kriz analiz edilecektir.

525

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Balkan Çalışmaları ABD.
tagmat@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-9047-0131

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İşgal, İtilaf Devletleri, Megali İdea, Yunanistan.

THE PEAK OF THE GREAT IDEA: GREECE'S PLAN TO INVADE ISTANBUL (1922)

Abstract: The *Megali Idea* (Great Idea), conceived as a significant source of motivation from the founding years of Greece and developed into the state's official foreign policy principle from 1910—when Eleftherios Venizelos became prime minister—until 1920, directly targeted Ottoman territory. Drawing on the Eastern Question since the 19th century, it reached a significant milestone with the landing of Greek troops in Izmir in 1919. This ideology, which focused on Istanbul and shaped Greece's attempts to invade Anatolia during the Turkish War of Independence, was also supported by the great powers of the time and inevitably aligned with some of the objectives of the Entente Powers. The Eastern Question, devised by European states to dismantle the Ottoman Empire, fueled the *Megali Idea*. Greece, acting as the shadow of the Allied Powers in Anatolia, began asserting its presence on the western Anatolian coast and in Thrace after the occupation of Izmir. The change of government in Greece in 1920 did not alter the implementation of the *Megali Idea*, but led to even bolder steps being taken until 1922. Greece's defeat at the Battle of Sakarya against Turkish forces, the difficulty of reaching a settlement, the desire to end the war, and the aspiration to complete the *Megali Idea* led Greece to take a reckless step in 1922: sending a note to the Allied Powers stating that Istanbul would be occupied. This bold move towards Istanbul and the Straits—declared a “Neutral Zone” by the Allied Powers in 1921—was met with a very serious reaction. This study, which focuses on Greece's attempt to occupy Istanbul in 1922, will examine correspondence between Greece and the Allied Powers, documents from the Greek Ministry of Foreign Affairs, and periodicals, analyzing the diplomatic dimension of the event and the crisis it created.

Key Words: Istanbul, Occupation, Allied Powers, Megali Idea, Greece

Extended Abstract

Interpreted as the idea of reviving the great Byzantine Empire, the *Megali Idea* undoubtedly emphasized another central element of Byzantium: Constantinople. As the capital of the Byzantine Empire and the city of Constantine, Constantinople became the indispensable symbol of the envisioned Greek state and the *Megali Idea*. Prime Minister Ioannis Kolettis had already bestowed such a status upon Istanbul. Indeed, the Greek historian Skopetea noted that even before Kolettis's famous speech in Parliament, he had declared in 1834 that Istanbul should be the official

capital, and that the phrase “Towards Istanbul” (στην Πόλη / *stin Póli*) became a popular slogan during the celebrations on March 25, 1838.

Following the theoretical framework of the *Megali Idea*, the first practical attempt to realize it took place during the 1897 Ottoman-Greek War. The war erupted due to rebellions in Crete, Greece's desire to annex the island, and its broader strategic ambitions. Although Greece was defeated militarily, it emerged from the conflict without suffering significant diplomatic losses—largely due to the intervention and policies of the Western powers.

Nevertheless, this defeat marked both a serious setback and a discouraging beginning for the *Megali Idea*. It also exposed significant shortcomings within the Greek army, ultimately accelerating the process that led to the Goudi coup of 1909. The coup was a major turning point in Greek politics, paving the way for Eleftherios Venizelos to rise to power. With his appointment as Prime Minister in 1910, a new type of leadership emerged—one that promised to lead Greece toward its envisioned “success.” The rule of Venizelos, a Cretan himself, from 1910 to 1920, was a pivotal period during which the *Megali Idea* gained momentum and, in some respects, even began to materialize. In this way, Kolettis's earlier vision was fulfilled: the *Megali Idea* had been placed in “safe hands.”

The new period, which started on October 30, 1918, opened the door to both new endings and new beginnings for the Ottoman Empire. The Armistice of Mudros, signed on this date, caused significant changes in Istanbul between 1918 and 1922 due to its harsh provisions. This period, especially for Istanbul, came to be known as the Armistice Period, as Istanbul was the place where the conditions of the armistice were felt most severely. The fact that the British began arresting Turkish intellectuals and soldiers in Istanbul after the signing of the Armistice—and that the local Greek population became highly excited and began organizing systematically—was a harbinger of what would happen in the next three years. The Greek army's occupation of Izmir on May 15, 1919, was the first step towards reaching Istanbul.

The Greek army's occupation of Izmir on May 15, 1919, was the first step towards reaching Istanbul. In this context, the decision to permit this occupation—taken at the Paris Peace Conference—on the one hand, gave the Greeks new hope, and on the other hand, triggered the beginning of the resistance movement. The *Megali Idea*, which was closely associated with King Otto after the foundation of Greece, emerged in the 19th century. By the end of the century, it had introduced a new concept to the Western powers, known as the “Greek Problem.” In essence, this meant that Greece

persistently claimed rights over Ottoman territories, and the Western states were compelled to restrain Greece.

At a time when the Eastern Question was on the agenda and Britain had shifted its Ottoman policy in favor of addressing it, Greece carried out a series of moves to realize its ideal of territorial expansion. Although the Ottoman-Greek War of 1897 revealed that Greece was not yet ready to achieve the *Megali Idea*, the Balkan Wars, the First World War, and the subsequent Greek landing in Izmir became significant sources of motivation. The occupation of Izmir by Greece during the Turkish National Struggle was an important step on the path toward realizing the *Megali Idea*.

The occupation of Izmir by Greece during the Turkish National Struggle was an important step on the path toward realizing the *Megali Idea*. However, the Turkish-Greek battles that took place on the Western Front in 1921 not only exhausted Greece's military strength but also caused the Allied powers to lose confidence in Greece. The strong Turkish resistance to the Treaty of Sèvres and the failures of the Greek forces against the regular Turkish army pushed Greece to take further action. The belief that Istanbul should be annexed to Greece—one of the central pillars of the *Megali Idea*—clouded the judgment of the Greek leadership and brought the prospect of a military operation against the city to the forefront.

528

However, the fact that Istanbul had already been occupied by the Allies on March 16, 1920, and that the Bosphorus region was designated as a Neutral Zone, posed a serious obstacle to Greece's invasion plan. The reaction of the Allies—particularly France and Britain—to hearing of Greece's intention to occupy Istanbul was one of complete shock and surprise. In fact, this bold and even reckless initiative left them stunned. In fact, this bold and even reckless plan by Greece was met with a harsh reaction from the Allies, who emphasized that Greece would face serious consequences if the invasion took place. It is also no coincidence that the Ionian State was established in Western Anatolia during the same period when the Istanbul operation was being discussed. This was because Greece clearly aimed to carry out simultaneous actions in all the idealized centers of the *Megali Idea*—both in the West and in the North.

However, neither did the Ionian State survive, nor did Istanbul fall into Greek hands. Another important point is the reasoning behind Greece's attempt to occupy Istanbul. The aim was to force the Turks to accept the Treaty of Sèvres by prolonging the war. However, due to their defeat on the front and the recent push toward a ceasefire, Greece was unable to achieve this goal. Another important point is the underlying motive behind Greece's attempt to occupy Istanbul. The goal was to force the Turks to

accept the Treaty of Sèvres by prolonging the war. However, Greece's defeat on the front and the subsequent move toward a ceasefire made this objective unattainable. The Greeks were so determined to capture Istanbul that they even risked weakening their military presence in the West by transferring troops from Anatolia to Thrace. This strategic miscalculation was one of the reasons why General Hatzianestis, the architect of the plan, was later tried in the Trial of the Six (*Sixers' Trial*) at the end of the war. As a result, about a month after July 1922—when the *Megali Idea* was seemingly closest to realization—both the Greek forces and their grand national ambitions collapsed entirely.

1. Doğu Sorunu ve Megali İdea Üzerine

Yunanistan tarihi ya da Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili çalışma yapan pek çok tarihçinin ortak görüşü, Megali İdea'nın bir Yunan rüyası, İstanbul'un başkent olduğu bir Yunan İmparatorluğu kurma hayali ve Yunanistan için 1922'ye kadar¹ ciddi bir enerji kaynağı olduğudur. Bu bilgi doğru olmakla birlikte Megali İdea'yı açıklamakta yeterli değildir.

Her milletin besleneceği bir ideali olması ve kendine bir hedef belirlemesi, nereye doğru gideceği konusunda kılavuz görevi görmektedir. Dolayısıyla Yunanistan'ın da kuruluşu sonrasında uğruna çabalayacağı bir ideali olması, güvenli bir gelecek için gerekli addediliyordu. Ayrıca bir milletin sarılabileceği bir amacının olmaması, o milletin uzun süre yaşamasının önündeki en büyük engel olarak görülüyordu. Dolayısıyla Yunanistan özelinde, neyin kendi çıkarına olduğunu ya da olmadığını, fayda sağlayıp sağlamadığını, zarar verip vermediğini yargılayacak veya belirleyecek bir kılavuz şart görülüyordu. Yunan milletinin bir ideale yönelmesi halinde nereye gideceğinin bilincinde olması ve ne yapacağını bilmesi adına yaratılması hatta manevi olarak bağlanması gereken bir ülkünün icat edilmesi şarttı.²

Yunanistan Krallığı kurulduktan sonra, Yunan ticaret ağı da yayılmaya başladı. İş gücünü krallıktan alan Yunan topluluklarının güçlü ekonomik varlığı, Megali İdea'ya uygulanabilir bir gelecek inşa etme fırsatı hazırlamıştı. 19. yüzyılın ortalarında Yunan nakliyesi Osmanlı Devleti'nin limanlarına (İstanbul, Selanik, İzmir), yapılan deniz taşımacılığının yarısından fazlasını teşkil ediyordu. Tuna nehri, Kırım ve Azak Denizi'nde

¹ Her ne kadar 1922'de Megali İdea'nın cenazenin kaldırıldığı gibi görüşler olsa da 1936 yılında Metaksas diktası ve 1967'de gerçekleşen Albaylar Cuntası dönemlerinde Megali İdea, formu değiştirilerek yeniden yorumlanmış ve uygulanmak istenmiş, hatta zaman zaman iç politikada bir enerji kaynağı olarak gündeme gelmiştir.

² Ion Dragumis, *İ Megali İdea*, 1908, s. 5.

de Yunan ticaret filosu ilk sıralarda yer alıyordu.³ Yunanistan dışındaki Rumlar, Yunan irredantizminin ön yayıcıları ya da elçileri konumundaydılar. Çünkü Yunan Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, ekonomik egemenliklerinin gerçek siyasi güce dönüşmesi ve istikrar sağlanması için bir ön koşuldü. Başka bir deyişle Yunanistan dışındaki Rumların varlığı, Yunan toplumunun yayılmacılığını güçlendiren ve cesaret veren bir etkendi. Osmanlı yönetimi de bunun farkındaydı zira, Rum unsurunun ekonomik ve toplumsal açıdan hegemon bir konumda bulunduğu bölgelerde, Yunan Devleti'nin coğrafi olarak yayılması olası görülüyordu. Çünkü Megali İdea, Yunanistan için Yunan sermayesinin ve Rumların ekonomik ama aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak baskın unsur olduğu tüm bölgeleri talep ediyordu.⁴ Bu bir anlamda hem tarih hem coğrafya hem de demografik yapıyla ilgili süreçti.

Diğer yandan Yunanistan'ın ilk kralı olan Otto da en başından itibaren Megali İdea'ya kapılmıştı ve hatta en fanatik destekçilerinden biri haline gelmişti. Ona göre Yunanistan ile Megali İdea aynı anlamı taşıyan kavramlardı. Hatta eşi Kraliçe Amalia bir oğlu olursa adını Konstantinos koyacağını söylemiş, Bizans İmparatoru Konstantinos Paleologos gibi İstanbul'da hüküm süreceği hayallerini kurmaya başlamıştı.⁵

Otto'nun Megali İdea'ya olan saplantılı bağlılığı, 1833 yılında İngiliz fırkateyni Madagaskar ile İzmir'e gitmesiyle alevlenmişti. İzmir'de kaldığı 9 gün boyunca Rumların büyük ilgisine mazhar olmuştu. Doğal olarak bu ziyaret Otto'da derin izler bırakmıştı.⁶ Otto'nun Megali İdea'ya olan bağlılığı İngiliz çevrelerinin de dikkatini çekmişti. Yunanistan'daki İngiliz Büyükelçisinin Otto'ya karşı mesafeli tavrı da aslında bir bütün olarak İngiliz siyasi çevrelerinin duyduğu antipatiyi yansıtıyordu. Çünkü İngiltere'nin öncelikleri, Yunanistan'ın Osmanlı pahasına genişlemesiyle çelişki arz ediyordu. Zira 1840'larda Yunan-İngiliz ilişkilerinde gerilim hâkim olmaya başlayacaktı.⁷ Diğer bir ifadeyle 1850'ler ve sonrasında İngiltere'nin uyguladığı Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı politikası ile Yunanistan'ın irredantist politikası birbiriyle çakışıyordu. Bu da Batılar için yeni bir sorunun gündeme gelmesine neden oldu: 'Yunan Sorunu'... Artık Avrupa'nın doğusunda yeni bir sorun vardı.

³ Giannis Milios, *1821 İhnilatontas to Ethnos to kratos kai tin Megali İdea*, Aleksandria, Athina, 2020, s. 188-189.

⁴ Milios, a.g.e., s.192.

⁵ Antonis Klapsis, *Afosiomenos se mia İdea. O Basilias Othon kai i Ellada*, Pataki, Athina, 2021, s. 84.

⁶ Klapsis, a.g.e., s. 85.

⁷ Klapsis, a.g.e., s. 88.

Otto döneminde (1832-1862), Yunanistan'ın başkentinin Nafplion'dan Atina'ya taşındığında, pek çok kişi yeni başkente taşınmayı reddetmişti. Bunun nedeni İstanbul'un yeniden başkent ve Helenizm'in merkezi olacağına yönelik inançtı. Ancak bu yayılmacı siyasetin tamamlanmamış yönleri onu gerçekçilikten uzaklaştırıyordu. Zira yeni kurulan devletin siyasi ve askerî gücü yetersizdi.⁸

Yunan düşünür ve devlet adamı Ion Dragoumis 1908 yılında yayımladığı Megali İdea kitabında, *Megali İdea'ya ihtiyaç var mı?* şeklinde bir soru sormuştu ve cevabını şu şekilde satırlarına dökmüştü: “*Bu soru Yunan Ulusı ve özgür Yunan devletine ihtiyaç olup olmadığını sormakla aynıdır. Bir ulusun var olma ihtiyacı, onun içinde bir iç güdüdür, tıpkı yaşama ihtiyacının bir insanda bir iç güdü olması gibi...*”⁹

1844'te Kolettis'in telaffuzuyla¹⁰ gündeme gelen ve daha sonra da akla yatkın gelmeye başlayan Megali İdea kavramı, ilk aşamada sadece bir söylemdi yani henüz o dönemde hiçbir alt yapısı yoktu. Kurgulanmayı bekleyen, havada asılı duran ve içinin doldurulması gereken boş bir kutuydu. Bu kutunun içi doldurulurken, onu sağlam bir zemine de oturtmak gerekiyordu. Bunun için de tarihsel bir kurgu oluşturulmalı ve hatta tarih de Yunanlaştırılmalıydı.

Büyük Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması fikri olarak yorumlanan Megali İdea, şüphesiz ki Bizans'a dair diğer bir unsuru da ön plana çıkardı. Bizans'ın başkenti, Konstantinos'un şehri İstanbul, hayal edilen ülkenin ve Megali İdea'nın vazgeçilmez simgesi haline getirildi. Başbakan Kolettis de İstanbul'a böyle bir paye biçmişti zaten. Öyle ki Yunan tarihçi Skopetea, Kolettis'in Meclisteki ünlü konuşmasını yapmadan önce, 1834'te resmi başkent in İstanbul olması gerektiği şeklinde bir açıklama yaptığını ve 25 Mart 1838'deki kutlamalarda “*İstanbul'a*

⁸ Milios, a.g.e., s.192.

⁹ Dragoumis, a.g.e., s. 4.

¹⁰ “*Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme yunan olan kimse yalnızca bu krallık içerisinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya'da, Teselya'da, Serez'de, Adrianopolis'te, Konstantinopolis'te, Trabzon'da, Girit'te Samos'da ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşamaktadır.*” Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 66.; “*Yunanistan coğrafi konumu yüzünden Avrupa'nın merkezidir. Sağ eli ile Batı'nın elini, sol eli ile Doğu'nun elini tutar ve ikisini birleştirir... Bu büyük düşüncenin (Megali İdea) ruhuna göre, Yunan milletin ileri gelen kişileri Yunan ırkının geleceği hakkında karar verecektir.*” Çağla Derya Tagmat, *Kısa Yunanistan Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2024, s. 34.

Doğru" (στην Πόλη /stin poli) ifadesinin bir slogan haline geldiğini belirtmişti.¹¹

Tam da bu dönemde Yunanistan'ın toprak genişletme talebini konu alan ve farklı dillerde yayımlanan anonim bir eser Yunanistan'ın gözündeki Osmanlı Devleti ile ilgili enteresan bir resim çiziyordu. Doğu Sorunu'nun Çözümüne Dair İpuçları [Hints on the solution of eastern question / *Nόξεις προς λύσιν του Ανατολικού Ζητήματος*] adını taşıyan kitapçık, Leon Melas adında İstanbul doğumlu dışlanmış bir Rum tarafından kaleme alınmıştı.¹² Bu kitapçıkta yer alan ifadeler, Yunanistan'ın büyük güçlere bakış açısını ortaya koymakla beraber Doğu Sorununu nasıl tanımladığını hatta Yunanistan'ı bu sorun kapsamında nereye oturttuğunu tüm açıklığıyla ortaya koyuyordu. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı politikasının çok sert bir şekilde eleştirildiği bu eserde, Osmanlı'nın 400 yıldır Avrupa'nın en güzel ve çekici bölgesini elinde tutması tahammül edilemez ve dehşet şeklinde niteleniyordu. 'Yunan Devrimi'nin Osmanlı'nın çöküş sürecini hızlandığı, artık ölüm döşğinde olan Osmanlı'nın tedavi edilemez bir hasta olduğunun yalnızca körler tarafından görülemediğinin belirtildiği eserde, Osmanlı modernleşmesi de sert bir üslupla eleştirilmişti.¹³

Ancak Doğu Sorunu'nun çözümünün, Batı Avrupa ticaretinin gelişmesinin ve Hristiyan Avrupa'nın refahının sağlanması için oluşturulacak yeni sistemin anahtarının, İstanbul'da kurulacak bir Yunan Krallığını işaret etmesi, Rusya tehdidine karşı da bir panzehir olarak sunuluyordu. Zira Padişahın hiçbir meşru dayanak ve insani hak olmadan İstanbul'u işgal ettiğinin belirtildiği kitapçıkta, İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi için İngiliz ve Fransız desteğinin sağlanması halinde, Rusya'nın buna karşı çıkamayacağı da vurgulanıyordu.¹⁴

Diğer yandan Megali İdea'nın yaratılması bazen akla bunun bir zorunluluk olduğu fikrini de getirmekteydi. Konuya teorik bir yaklaşım sergileyen ve Megali İdea'nın bedellerine vurgu yapan Stefanos Gerasimos, Batı'nın oluşturduğu Yunan imajının, Batı'nın sempatisi ve desteğine ihtiyaç duyan Yunanistan için zorunlu bir model olduğunu ifade ediyordu. Yazarın önemli bir tespiti de Batı'nın ortaya koyduğu bu ideolojik mirasa sahip çıkılmasının Yunanistan için Batı'ya bağımlılık gibi bir bedel yarattığıydı. Yazar, bu bedelin kültürel boyutuna değinmiş ve Yunanistan'ın Doğu'ya

¹¹ Elli Skopetea, *To Prototypos Basileio kai i Megali İdea: Opseis tou Ethnikou Provlimatos stin Ellada (1830-1880)*, Athina, 1988 s. 274

¹² Salahi Sonyel, *Minorities and the Destruction of Ottoman Empire*, TTK, Ankara, 1993, s. 196.

¹³ *Niksos pros Lysin tou Anatolikou Zitimatatos*, en Londino, 1853, s. 5-7.

¹⁴ *Niksos pros Lysin tou Anatolikou Zitimatatos*, s. 30-41.

özgü unsurlarını reddederek Batı'ya uygun bir Helenleşme sürecine girdiğini aktarmıştı. Dolayısıyla Yunanistan bir kültürel eksilme yaşamış ve kendisi için tasarlanmış ideolojik bir kostüme bürünmüştü.

Megali İdea'nın teorik alt yapısının kurgulanması sonrasında pratik anlamdaki ilk deneme, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile gerçekleşti. Savaş, Girit'te çıkan isyanlar ve bu adanın Yunanistan'a bağlanma isteği ile Yunanistan'ın ada üzerindeki planları nedeniyle patlak verdi. Savaşın sonunda Yunanistan yenilgiye uğradı, ancak diplomatik alanda hiçbir kayıp yaşamadan süreci tamamladı.¹⁵ Bu durum, Batılı güçlerin izlediği politikanın bir sonucuydu. Çünkü İngiltere artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından uzaklaşmaya başlamıştı. Ama yine de bu savaştaki yenilgi, Megali İdea için hem ciddi bir yıkım hem de olumsuz bir başlangıç oldu. Ayrıca bu yenilginin Yunan ordusundaki aksaklıkları su yüzüne çıkarması da 1909 yılında gerçekleşecek olan Goudi Darbesi'ne giden süreci hızlandırdı.¹⁶ Goudi Darbesi, Eleftherios Venizelos'u Yunan siyasetine taşıması açısından önemli bir kırılmaydı. Böylece Yunanistan'da, hayal edilen “başarıya” onu taşıyacak olan yeni tip bir politikacı gündeme gelmişti ve Venizelos 1910 yılında Başbakan olacaktı. Giritli Venizelos'un 1910 yılından 1920 yılına kadar devam eden iktidarı, Megali İdea'nın güçlendiği ve hatta somutlaştığı bir dönem olması açısından önemliydi. Nihayetinde Kolettis'in beklentisi gerçek olmuş ve Megali İdea “*emin ellere*” teslim edilmişti.

Gerasimos'un kültürel eksilmeyle sonuçlandığını öne sürdüğü Megali İdea'ya, bu idealin mimarı olarak tarihe geçen Venizelos'un yaklaşımı ve 20. yüzyılın başlarında yaptığı açıklama da kültürel boyutu vurgular nitelikteydi. 1909 yılında yapmış olduğu konuşmada Venizelos, bir yıl önce temmuz ayında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen devrimin (Jön Türk Devrimi) Osmanlı'yı ve Helenizm'i büyük bir felaketten ve parçalanmaktan kurtardığını ifade etmişti. Venizelos, Jön Türk yönetimine olumlu mesajlar iletmişti ve Helenizm'in yalnızca kültürel bir ideoloji olduğunu ve emperyalist bir yönü bulunmadığını açıklığa kavuşturmuştu. Ancak bu açıklamanın 1897 Türk-Yunan savaşından sonra ve Balkan Savaşlarından önce yapılması, Megali İdea'nın henüz siyasi anlamda somut bir başarı elde etmediği gerçeğinden hareket edildiğinde, üç yıl sonrasında yaşanacaklarla (Balkan Savaşları) çelişki arz etmekteydi.

2. Mütareke Döneminde İstanbul ve Yunanistan

Yunanistan'ın Balkan Savaşları'ndan kazançlı çıkması ve bunun da gerilimli olduğu iki devlete karşı yaşanması (Birinci Balkan Savaşı'nda

¹⁵ Herbert Adams Gibbons, *Venizelos*, 1923, Boston and New York Houghton Mifflin Comp, 2nd Ed. s. 29-32.

¹⁶ Tagmat, a.g.e., s. 54.

Osmanlı Devleti ve İkinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan), Yunanistan'ı cesaretlendirmişti. Yunan yönetici eliti ve kamuoyunun Yunanistan'ın sınırlarını genişletebileceğine dair inancı güçlenmişti. İkinci Balkan Savaşı sonunda Büyük Bulgaristan'ın kurulması engellenirken, Büyük Yunanistan'ın kurulmasının yolu açılmıştı. Osmanlı Devleti ise dağılmayı ve toprak kayıplarını önleyemediği gibi, ciddi siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerle baş etmeye çalışıyordu. Megali İdea'nın yükseliş yılları, bu hayalin yayılma alanı olarak gördüğü Türk topraklarının en istikrarsız günlerine rastlıyordu.

Yunanistan, bu somut durumun etkisi altında tartışmalı ve çekişmeli bir şekilde Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Savaşa girdiğinde İtilaf Devletleri, Osmanlı ülkesini kendi aralarında paylaşmak için yürüttükleri gizli diplomatik toplantıların çoğunu tamamlamışlardı. Bu antlaşmalarda Yunanistan'a herhangi bir toprak öngörülmemişti ancak Yunanistan hem Mondros Mütarekesi hem Selanik Mütarekesi ile savaş sırasında pek de öngörülmeven kazanımlar elde edeceğine inanıyordu.

30 Ekim 1918 tarihiyle başlayan yeni dönem, Osmanlı Devleti açısından yeni bitişler ve başlangıçlara kapı aralamıştı. Bu tarihte imzalanan Mondros Mütarekesi,¹⁷ içerdiği ağır hükümlerinden dolayı 1918-1922 yılları arasında İstanbul'da önemli değişimlere neden olmuştu. Özellikle İstanbul için bu süreç, Mütareke dönemi şeklinde adlandırılmaya başlanmıştı. Çünkü Mütareke koşullarının en ağır biçimde hissedildiği coğrafya İstanbul idi. İngilizlerin Mütarekenin imzalanması sonrasında İstanbul'da Türk aydın ve askerlerini tutuklamaya başlaması,¹⁸ buradaki Rumların büyük heyecana kapılması ve sistematik bir örgütlenme yoluna gitmesi sonraki üç yılda yaşanacakların habercisi niteliğindeydi.

Diğer yandan 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesi, İstanbul'a ulaşmanın da ilk basamağıydı. Bu bağlamda Paris Barış Konferansı'nda alınan bu işgal kararı, bir yandan Yunanlara yeni bir umut aşılarken, diğer taraftan da Türklerin mücadeleci refleksini harekete geçiren bir eylem oldu. Yunanların İzmir'i işgalinden dört gün sonra Samsun'a varan Mustafa Kemal Paşa, Türk refleksinin öncülüğü ve liderliğini yapacak ve ulusal direniş ruhunun uyanmasını sağlayacaktı. Anadolu'da bu ruh canlanırken İstanbul bambaşka bir kader yaşayacaktı. İzmir'in işgali Yunanistan'a Megali İdea'nın uygulanmasının kapısını aralarken işgal, Türkler açısından ulusal uyanışın ve örgütlenmenin yolunu

¹⁷ Mütareke ile ilgili Yunan Bakış açısı için bkz. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Mondros Mütarekesi'ne Yunanistan Penceresinden Bakış", 1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020).

¹⁸ Detaylar için Bkz. Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2020.

açmıştı. Bu karmaşık yapıdan Megali İdea da payını alacak ve bir yandan güncellenirken, diğer yandan direnç mekanizmalarıyla karşılaşacaktı.

İstanbul'da yaşayan Rumlar, Mütareke ile birlikte İtilaf Devletleri'nin etkisine girmekte gecikmemiş, mevcut durumları daha 'olumlu' bir yönde seyretmeye başlamıştı. Öyle ki İstanbul Rumları zaman zaman İngiliz üniformaları giyerek çeşitli görevlerde çalışmaya başlamışlardı.¹⁹ Zaten Rum nüfusuyla ünlü Pera bölgesi siyasi ilişkilerde önemli bir merkez haline gelmiş, buradaki Yunan Konsolosluğu, İngilizlerin yardımıyla Yunan askerlerinin vize almadan İstanbul'a girişini sağlamaya başlamıştı.²⁰ Yunan Konsolosluğu bu dönemde hiç olmadığı kadar aktif çalışmaya başlamış, Patrikhane ile birlikte ortak faaliyetler yürütmüştü.²¹ Bu süreçte Rumlar, finansal olarak itilaf Devletleri tarafından desteklenirken, Anadolu'da işgalci olarak bulunan Yunan askerleri için de yardım kampanyaları organize edilmişti.

1920 yılı, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmek konusunda tetikleyen olayların yaşandığı yıl olması açısından oldukça önemliydi. Ocak ayında Gelibolu yarımadasında bulunan Akbaş mevkiinde Osmanlı Devleti'nden alıkonulan ve Fransız askerleri tarafından korunan Akbaş cephaneliğinin, Köprülü Hamdi Bey ile Dramalı Rıza Bey tarafından Kuvayı Milliyeciler ile birlikte basılması ve tüm cephaneyi Lapseki'ye kaçırmaları, Müttefiklerin hem prestijine hem de nüfuzuna ciddi bir darbe indirmişti.²² Zira İngilizler olaydan İstanbul Hükümeti'ni sorumlu tutacak ve bu olayın rövanşını İstanbul'u işgal ederek alacaklardı.

1920 yılında İstanbul'u yakından ilgilendiren diğer gelişme, Londra'da toplanan konferansta 14 Şubat 1920 tarihinde, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın İstanbul'un geleceği konusunda aldıkları karar oldu. Aynı görüşmelerde Boğazların serbest ticarete açık kalması amacıyla bölgedeki bazı alanların İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve bazı kıyıların da silahsızlandırma şartıyla Türklere bırakılması gündeme gelmişti.²³ 1920 yılındaki Londra Konferansı'nın bir diğer gündem maddesi de İstanbul'un nasıl işgal edileceği olmuş, işgal konusundaki görev paylaşımı sonraya

¹⁹ Haris Spataris, *Biz İstanbullular Böyleyiz 1906-1922*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 216

²⁰ Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 591.

²¹ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, Cilt I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s. 217.

²² Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", *Belleken*, Cilt 62, Sayı 234, Yıl1998, s. 473.

²³ Hülya Tokar, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE ve Denetleme Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 35.

bırakılmıştı.²⁴ Diğer yandan Müttefiklerin Mustafa Kemal Paşa ve destekçilerine karşı baskı unsuru olarak kullanabilecekleri tek koz İstanbul'du. Ancak görüşmelerde İngilizler ve Fransızlar arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmış, Fransızlar daha temkinli, İngilizler ise daha sert tedbirlerin uygulanmasını savunmuşlar ancak daha sonra fikir birliğine varmışlardı.²⁵ 6 Mart 1920 tarihinde Yüksek Konsey'in ortak kararı olarak hazırlanan bildiride, İstanbul'un derhal işgal edilmesi halinde çıkacak olayların, barış şartlarını çok daha ağırlaştıracakları ifadeleri yer almıştı.²⁶ 8 Mart 1920'de The Times gazetesine yansıyan haberler ise Müttefiklerin, Anadolu'daki Türk milliyetçilerini hizaya getirmek amacıyla İstanbul'un askerî işgalini sağlamak için gerekebilecek önlemleri görüştükleri yönündeydi. İstanbul civarında 10.000 İngiliz, 13.000 Hint askerinin bulunduğu, Suriye ve Çukurova'dan aktarılması planlanan Fransız kuvvetlerinin ise daha fazla olduğu yönünde bilgiler mevcuttu.²⁷

16 Mart 1920 tarihinde General Milne komutasında gerçekleşen işgal,²⁸ yalnızca İstanbul açısından değil, Türk Millî Mücadelesinin geleceği açısından da önemli sonuçlar doğuracaktı. İstanbul'un Müttefik askerleri tarafından işgal edilmesinin Yunanistan'da yarattığı etki ise oldukça önemliydi.²⁹ Yunan Athinaiki gazetesi, Müttefiklerin İstanbul'u işgalini, Yunanistan için 'mucizevi' bir olay olarak nitelendirirken bazı soruların da cevabını aramaya çalışmıştı: *İstanbul neden uluslararası bir statüde tutulacak? Buradaki Yunan nüfusu Atina, Patras ve Pire'dekinden daha fazla değil mi? İstanbul, Rum Patrikhanesinin merkezi değil mi? Ve bu yüzden bu işgal gerçek bir Yunan katılımını gerektirmiyor mu?* İstanbul'un uluslararası nitelikte işgal edilmesinin amacını Türklerin planlarını etkisiz hale getirmek olduğunun belirtildiği satırlarda, açık şekilde ifade edilen bir sitem de dikkati çekiyordu: *'İşgal aracılığıyla şehirlerin kraliçesi olan İstanbul'un ve dolayısıyla Yunanların haklarının ellerinden alınması hedefleniyorsa endişelenmek zorundayız...'*³⁰

²⁴ Toker, a.g.e., s. 36.

²⁵ Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğünün Muhafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 99.

²⁶ Armaoğlu, a.g.m, s. 479.

²⁷ *The Times*, 8 March 1920

²⁸ *The Times*, 18 March 1920

²⁹ Yunan kamuoyunun İstanbul'un işgali konusundaki tutumu için bkz. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Mondros Mütarekesi'nden Sevr Antlaşması'na Yunan Kamuoyunun Tutumu: Beklentiler", *Yorumlar, Tepkiler, Türk ve Batı Basınında Sevr Antlaşması*, (Ed. Mehmet Okur), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2022. s. 375-377.

³⁰ *Athinaiki*, 5 Martiou 1920.

Bir diğer Yunan gazetesi olan Ethnos'da ise Müttefiklerin İstanbul'u işgalinin, Türkler tarafından herhangi bir direnişle karşılanmadığı ya da bir karşı duruşa yol açmadığı ifade edilirken, satırlar şu şekilde devam ediyordu: *Ama Türkler böyledir güçlü olanın önünde eğilir, ancak tereddüt edenlerin karşısında cesur ve tehditkâr davranırlar...*³¹ İstanbul'un işgaline yönelik Yunan gazetesinde oluşan bu genel kanının, gerçeği yansıtmadığı çok geçmeden ispatlanacak ve hatta Türklerin, gücünün önünde eğilmek bir yana ne derece mücadeleci ve inatçı olduğu somutlaşacaktı.

Yunanistan siyaseti açısından bir kırılma noktası olan Kasım 1920'deki seçimlerden sonra Kralcı hükümetlerin kurulması, Yunanistan'ın 'Küçük Asya Seferi' konusunda herhangi bir karar değişikliğine neden olmazken, Patrikhane Venizelist tutumunu devam ettirmiş, hatta Venizelist hareket İstanbul'da örgütlenmeye bile başlamıştı. Seçimlerin hemen sonrasında 1921 yılında İstanbul'daki Venizelist askerler, İstanbul Savunma Örgütünü [Εθνική Αμυνα Κωνσταντινουπόλεως] kurmuşlar ve mevcut Yunan hükümetinin politikalarına olan güvensizliklerinden dolayı, Venizelos yanlısı bir siyaset izlemişlerdi.³² Diğer yandan Venizelos'un seçimleri kaybetmesi sonrasında İstanbul'da görülen Rum örgütlenmelerinin hız kazanması, çok sayıda Venizelistin İstanbul'a gelmesinden kaynaklanmıştı. İngiliz desteğini de almayı başaran Venizelistler, seçimler sonrasında İstanbul Rumlarında ortaya çıkan şüphelerin giderilmesi konusunda çalışmalar yapmıştı. Önemli miktarda bağış toplayan ve İstanbul'daki Rum okullarında da etkin olan bu oluşum, Anadolu Rumları tarafından da desteklenmişti.³³ Başka bir deyişle İstanbul, Venizelistlerin örgütlendiği merkez ve bir konuşlanma merkezi haline gelmişti. 1921 yılının mayıs ayında, İstanbul'daki durumu rapor eden Yunanlar, İstanbul'daki Türk aydınların gözünün Ankara'da olduğunu, aynı zamanda Ankara'nın İstanbul'u etkisi altına aldığını yazıyordu. Aynı raporda İstanbul'da Venizelizmin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği ve buradaki Rum ve Yunanların da Venizelos'a bağlı olduğu ve Kralcılarının yalnızca yapay bir şekilde gazeteler tarafından desteklendiği bilgisi de veriliyordu.³⁴

³¹ *Ethnos*, 4 Martiou 1920.

³² Nilüfer Erdem, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIV/29 (2014-Güz/Autumn), s. 106.

³³ Aleksis Aleksandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre of Asia Minor Studies, Athens, 1992., s. 70

³⁴ ELİA, Arhio Streit, 19.6, 20 Mayıs 1921 tarihli belge.

3. Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı

“...Barış müzakereleri doğrultusunda tekrar tekrar sunduğu önerilere yanıt olarak Yunanistan, Yakın Doğu'daki çatışmanın sona ermesine ve barışa içtenlikle katkıda bulunmak için tüm iyi niyetini göstermiştir. Dünya Savaşının doktrinleri doğrultusunda, kardeşlerini yabancı baskısından kurtarmak için yüz yıllardır verilen mücadeleyi 10 yıldan fazla bir süredir devam ettiren Yunanistan, büyük müttefiklerinin yanında ve onların her daim değerli desteğiyle ulusal kaderini gerçekleştirmekten asla çekinmemiştir. Ancak bu mücadele boyunca, genel olarak Akdeniz'in bu köşesindeki kendi ulusal çıkarlarını hiçbir zaman göz ardı etmemiş ve her koşulda bu çerçevede kendi haklarının gerçekleşmesini amaçlamıştır.

...Yunanistan Devleti, büyük İtilaf Devletleri'nde adalet ve tarafsızlık duygusu uyandırmak istediğinden, İtilaf Hükümetlerine Trakya'daki birliklerine İstanbul'a doğru yürümeleri emrini verdiğini bildirmekle onur duyar. Bu emirden anlaşıldığı gibi, işgalci birliklerle kesinlikle her türlü temastan kaçınacaktır. İstanbul'un askeri işgali sırasında tüm askeri emirlere kesinlikle saygı gösterilmesi gerektiği emrini Müttefik hükümetlerine bildirme onurunu kabul eder.

Yunanistan'ın bu askeri eylemi, yalnızca İstanbul Hükümetine yönelik olacak ve tüm Müttefiklerin ortak çıkarı doğrultusunda ülkenin (Osmanlı'nın) Hristiyan nüfusunu daha fazla yok edici zulümden kurtarmak ve Doğu'yu yatıştırmak amacıyla yapılacaktır.”³⁵

Bu satırlarda anlatılanlarla pek çok okuyucunun, barış için elinden geleni yapmış ancak başarılı olamamış ve son çaresine başvuran bir devleti (Yunanistan'ı) görmesi şaşırtıcı değildir. Ancak 1921 yılından itibaren yaşanan askeri ve siyasi gelişmeler sonunda Yunanistan'ın İstanbul'u işgale kalkması, çaresizliği yansıtan bir durumdu. Zira 1921 yılı, Yunanistan için küçümsediği düşmanının (Türkler) başka bir yüzünü gördüğü, diğer bir deyişle sona yaklaştığını anlamaya başladığı bir dönemdi.

1921 yılı Türk Kurtuluş Savaşı açısından Batı Cephesi demekti. Bu yılda Batı cephesinde Yunanlarla, düzenli Türk ordusu arasında yaşanan çatışmalar, beraberinde birçok diplomatik temasa da kapı aralamış, hatta TBMM Hükümeti'nin İtilaf Devletleri nezdinde tanınır hale gelmesini sağlamıştı.³⁶ Bu diplomatik toplantılarda TBMM Hükümetine de temsil hakkı verilmesi, artık Anadolu hareketinin meşruiyet kazandığı anlamına geliyordu. Birinci İnönü Muharebesi ile başlayan, İkinci İnönü

³⁵ ELİA, Arhio Streit, 19.4. Yunanistan Dışişleri bakanlığından.

³⁶ Bu anlamda 1921 Londra Konferansı gerçekten bir kırılma noktasını teşkil etmiş her ne kadar sonuç alınmadan sonra erse de Yunanlar Türklere karşı girişecekleri ikinci taarruz hareketinin onayını Müttefiklerden almayı başarmışlardı. Bkz. Çağla D. Tagmat, “1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 9 Sayı, 18 (Güz 2013).

Muharebesiyle devam eden yılın ilk üç ayında İngiltere, İtalya, Fransa ve Sovyetler Birliği ile gerçekleştirilen temalar, adeta bir sonraki yıl yaşanacak gelişmelerin habercisi niteliğindeydi. 13 Eylül 1921'de Türk zaferiyle sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi ise Yunanistan'da ciddi bir motivasyon kaybı yaratmış, Müttefiklerinin Yunan ordularına yönelik güveni iyiden iyiye sarsılmıştı.³⁷ Yunanistan 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması'nı TBMM'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya kabul ettireceği iddiasıyla giriştiği bu harekâtta itibarını de kaybetmişti. Dolayısıyla 1921 yılı biterken, Yunanistan da sona yaklaşıyordu ancak Müttefiklerini aksinin olacağına dair ikna etme çabalarından da vazgeçmiyordu.

1922 yılında Yunanistan'ın gerçekleştirdiği bir hamle kralcı hükümetlerin hem Megali İdea'ya nasıl kapıldığını hem de Müttefiklere nasıl meydan okuduğunu göstermesi açısından oldukça önemliydi. Zira 1920 seçimleri sonrasında iktidara gelen kralcı hükümetlerin bu seçimi kazanmaları, aslında Yunan halkının savaşa karşı oluşan antipatisinin bir göstergesiydi. Başka bir deyişle halk büyük bir Yunanistan ya da ülkü istemiyordu. Ancak hali hazırda başlamış ve devam eden harekât kralcılara cazip gelmiş, kazanma ihtimali iştahlarını kabartmıştı. Venizelos'un başlattığı bu yayılma mücadelesi ve Megali İdea hırsı kralcıların gözlerini karartmıştı.

Stratejik bir hata olarak da nitelendirilecek olan bu olay, Yunanistan'ın İstanbul'a göz dikmesiydi. Venizelos'un bile cesaret edemediği bu hamle, Yunanistan için Venizelos döneminde hâkim olan Megali İdea politikasının önemli bir halkasıydı elbette. Ancak, kralcı hükümetlerin ve askeri kurmayların Venizelos'tan daha iddialı bir şekilde bu politikayı sürdürdüklerinin bir göstergesi olan İstanbul hırsı, Mayıs 1922'de TBMM'nin ateşkes teklifini reddetmesi üzerine, Yunan hükümet ve askeri çevrelerinde 'Küçük Asya sorununun tek çözüm yolu' olarak gündeme gelmişti. İstanbul'un işgal edilmesiyle Mustafa Kemal'in Sevr Antlaşması'nı kabul edebileceği yönünde bir düşünce hâkim olmuştu.³⁸ Başka bir deyişle İstanbul harekâtının amacı; Türklerin "uyumsuzluğu" nedeniyle onları barışa zorlamak ve Yunan ordusunu içine düştüğü açmazdan kurtarmak olarak gösteriliyordu.³⁹ Ancak Yunanistan'ın İstanbul'a bir harekât düzenlemek istemesi, askeri kuvvetlerini ikiye

³⁷ Çağla Derya Tagmat, "Yunanların Gözünden Büyük Taarruz: İzmir'in Yeniden Doğuşu", *Türkiye Günlüğü, Milli Mücadele'nin Batı Cepheleleri III, Büyük Taarruz, Zafer ve Kurtuluş*, Sayı 151, Yaz 2022, s. 39.

³⁸ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1920*, second ed., An Army history Directorate Publication, Athens, 2003, s. 350.

³⁹ Kostas Hatziantonios, *Mikra Asia o Apeleftherotikos Agonas 1919-1922*, Iolkos, Athina, 2004, s.346.

bölmüştü. Çünkü İstanbul'u zapt etmek için Trakya'ya ciddi bir askeri yığınak yapmak gerekiyordu. Diğer yandan hali hazırda Müttefik işgali altında olan şehri zapt etme düşüncesi, Müttefiklere yönelik de bir meydan okumaydı. Anlaşılan o ki Yunanistan'ın artık sabrı kalmamış, yaklaşık 100 yıldır kolektif bilince yerleştirilen ve hayalleri kurulan İstanbul'a yerleşmek ve burada Yunan Krallığını kurmak tek çıkış yolu olarak görülmeye başlanmıştı.

Yunan kuvvetlerini İstanbul harekâtına yönlendiren süreç aslında 1921 yılı sonlarında Anadolu'da yaşanan Sakarya Meydan Muharebesi'nin /Ankara Harekâtı'nın olumsuz sonucundan kaynaklanıyordu. Zira bu savaşın sonucunda ateşkes görüşmeleri de gündeme gelmişti. Mart 1922'de Müttefik Devletleri Dışişleri Bakanları Paris'te ateşkes görüşmeleri için çalışmalara başladılar. 10 Mart 1922 tarihinde Yunanistan'a, Fransa Büyükelçisi tarafından iletilen notada üç aylık bir ateşkes için gerekli şartlar iletilmişti. Nisan ayının başında Osmanlı Hükûmetine ardından da TBMM Hükûmetine iletilen ateşkes için Osmanlı yönetimi olumlu cevap verirken, TBMM hükûmeti ateşkesi, Türk topraklarının eş zamanlı olarak boşaltılması koşuluna bağlamak istemişti. İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcileri ile TBMM'nin İstanbul temsilcisi arasında gerçekleşen görüşmede ise Türklerin bu şartının Yunanlar tarafından kabul edilmesinin zor bir olasılık olduğu gündeme gelmişti. İtilaf Devletlerine göre Yunanistan bu şartı kabul etmezdi.⁴⁰ Diğer yandan TBMM ateşkes görüşmelerinin İzmit'te yapılması halinde katılmaya istekli olduğunu belirtmişti. Ancak Müttefikler 10 Nisan 1922'de Cenevre'de Avrupa'nın ekonomik açıdan toparlanması ile ilgili bir toplantıda iken, Ankara'dan gelen telgraf soğuk rüzgârlar estirdi. Ankara, Müttefiklerin İzmit'te görüşmeyi reddetmeleri halinde Avrupa ile ilişkilerin kesileceği restini çekmişti⁴¹ Bu sırada Trakya Orduları komutanı olan Hatzianestis de Yunanistan hükûmetiyle görüşmelerine hız vermişti. Hatzianestis'e göre hükûmetin 'Küçük Asya sorunu' ile ilgili çözüm üretmemesinin ağırlık merkezinde kaçınılmaz olarak Trakya yatıyordu. Dolayısıyla Küçük Asya'daki cephenin daraltılması ve gerekli kuvvetlerin Trakya'ya kaydırılması gerekiyordu. Zira Hatzianestis 8 Mayıs'ta Bulgaristan ve Çatalca yönündeki cephede yaptığı incelemelerde, Trakya'da gerçek anlamda bir Yunan ordusunun var olmadığı izlemine elde etmiş bunu da hükûmetine bildirmişti.⁴² Başka bir deyişle hükûmete verdiği bilgiler

⁴⁰ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor* s. 331-332.

⁴¹ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922*, s. 333.

⁴² *Ī Ekstratia eis tin Mikran Asian- Ta pro tis Tourkikis Epitheseos Gegonata (Septemvrios1921- Avgoustos 1922)* Tomos Ektos, Dieftkins İstorias Stratou, Athina, 1960, s.203.

doğruydı, dahası Trakya'daki askerî kuvvetleri tahmin edilenden daha zayıftı. Temmuz 1920'de işgal ettikleri Trakya, Yunanlar için hem Makedonya'ya hem de İstanbul'a açılan çift yönlü bir kapıydı. Dolayısıyla burada kuvvetlendirilecek olan Yunan ordusu doğu-batı istikametinde ilerleme imkânı elde etmiş olacaktı.

Bu sırada Yunanistan'daki siyasi ve askeri gelişmeler ise oldukça hareketliydi. Ardi ardına hükümet değişiklikleri yaşanırken, mayıs ayında Protopapadakis bir koalisyon hükümeti kurmuş, Trakya orduları Komutanı olan Hatzianestis de Küçük Asya Orduları Komutanlığına getirilmişti.⁴³ Askerî açıdan farklı fikir ve girişimlerin gündeme gelmesi de bu aşamadan sonra hız kazanacaktı.

İstanbul Yunan kolektif belleğinde kuruluşundan beri varlığını ve cazibesini koruyan bir şehirdi ve Yunanistan bu şehri işgale hiç bu kadar yaklaşmamıştı. Dahası Türklerin ateşkes için işgal edilen yerlerin boşaltılmasını şart koşması da savaşı sonlandırmanın önünde, başka bir deyişle Sevr Antlaşması'nın Türklere kabul ettirilmesinde ciddi bir engeldi. 21-28 Mayıs günlerinde Atina'da kurulan ve 34 subay, 903 askerden oluşan piyade alayı, Trakya'daki alaya eklenmek üzere Babaeski'ye gönderildi. 1 Haziran'da ise Yunan Savaş Bakanlığı Trakya Ordusunun adını 4. Kolordu olarak değiştirdi ve taktik açıdan Küçük Asya ordusuna bağlama emrini verdi.⁴⁴

Başkomutan Hatzianestis haziran ayında Atina'ya gitmiş, hükümet üyeleriyle gerçekleştirdiği toplantıda Trakya cephesinin Anadolu'daki ordudan yapılacak takviyeyle güçlendirilebileceğini önermişti. Hatzianestis'in bu önerisiyle hükümet, İstanbul harekâtını başlatma kararı almış ve Genelkurmay Başkanlığına, hazırlıklara başlaması emrini vermişti. Genelkurmay Başkanlığı ise harekâtın 15 Temmuz'da başlayabileceğini iletmişti.⁴⁵ Trakya'daki Yunan ordusunun güçsüz ve hatta Stratigos'un aktardığına göre korumasız olmasından dolayı, Hatzianestis Trakya ordularının yönetimini de uhdesine almıştı. Zira başarı kazanılması için burada üç cephe açılması gerekmekteydi.⁴⁶ Temmuz ayında Trakya'ya 6000 kişilik bir askeri kuvvet aktarılmış, Eskişehir'den de 7. ve 9. Bölükler Mudanya üzerinden Tekirdağ'a aktarılmıştı. Temmuz ayında Trakya'ya sevk edilen asker sayısı 34.000'e ulaşmıştı. Trakya'da gözden kaçması imkânsız bir hareketlilik yaşanıyordu ve Fransızlar bunu kısa sürede fark etmişlerdi. Zira Fransız General Charpy, İstanbul'daki

⁴³ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922*, s.333, 346.

⁴⁴ *İ Ekstratia eis tin Mikran Asian*, s. 204.

⁴⁵ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922*, s. 351.

⁴⁶ Ksenofontos Stratigos, *İ Ellas en Mikra Asia, İstoriki Episkopiseis*, Ekdoseis Pelekanos, Athina, 2010, s. 372.

Müttefik İşgal Orduları Komutanı General Harington ile görüşerek 5 Yunan kıtasının Çorlu hattından Midye civarına geçtiklerine dair bilgiler elde ettiklerini ve Yunanların İstanbul'u işgal etmek amacıyla hazırlık içinde olduklarına dair durumlar aldıklarını ifade etti.⁴⁷ Yunanların Trakya'daki bu hareketliliğinin ardından temmuz ayı, Yunanistan ve Müttefik devletler arasındaki diplomasi fırtınasıyla geçti.

Yunanistan'ın Küçük Asya Ordusundan Trakya'ya aktarılan askerler, Albay Hristos Papanikolaos komutası altında, idare merkezi Kırklareli olacak şekilde organize edilmişti. Diğer taraftan Hatzianestis, 10 Temmuz'da Atina'ya gitmiş, burada Başbakanla gizli bir görüşme yapmış ve ardından İstanbul harekâtını yönetmeyi planladığı Tekirdağ'a geçmişti.

14 Temmuz'da Yunan Dışişleri Bakanı Baltatzis; İngiliz, Fransız ve İtalyan mevkidaşlarına “*Yunanistan, silahlı çatışmanın sona ermesi için daha etkili önlemler alma ihtiyacı duymaktadır*” şeklinde başlayan bir nota göndermiş ve harekât bilgisini vermişti. Müttefik Dışişleri de acil bir şekilde hükümetlerinden fikir sormuş, notanın ulaşmasından bir gün sonra Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği vasıtasıyla bunun ortak siyasete aykırı olduğu şeklinde bir uyarı yapılmıştı.⁴⁸ Baltatzis'in bu açıklamalarına yönelik İngilizler, Yunanistan'ın işgal gerekçesinin, yani çatışmaya son vermenin en etkili yolunun İstanbul'un Yunanistan tarafından işgal edilmesi olduğu şeklindeki ifadeye anlam veremediklerini ifade ederken, işgal planının hayata geçirilmesinin Yunanistan için ciddi sonuçlar doğuracağını belirtmişti. Lord Balfour'un Yunanistan'ın buna cesaret edemeyeceği şeklindeki görüşlerinin de yer aldığı yazıda, bu teklifin ‘çılgınca’ olduğunun da altı çizilmişti.⁴⁹ 28 Temmuz'da İstanbul'daki Yunan temsilcisi Simopulos Atina'ya yolladığı yazıda ise Fransızların nabzının yoklandığı, Fransız bir generalle görüştüğü ve generalin söylentilere inanmadığı ancak gerekli önlemlerin alındığını aktardığını yazıyordu. Diğer yandan Fransız General, bu düşüncenin tam bir çılgınlık olduğunu sözlerine eklemiş ve üç Müttefik bayrağının dalgalandığı bir yerde hiçbir harekete müsamaha gösterilemeyeceğini vurgulamıştı. Olası bir hareketin Yunanistan açısından felaketle sonuçlanacağını da belirten General, Müttefiklerin buna göz yummayacağını söylemişti.⁵⁰ The Times gazetesi temmuz ayının sonunda, bir önceki hafta yaşanan gelişmeleri satırlarına yansıtmıştı. Yunanistan Dışişleri Bakanı Baltatzis'in, Müttefik işgalinin Türkleri, müttefiklerin kararlarını uygulamaya mecbur bırakmak

⁴⁷ Abdurrahman Bozkurt, Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Volume 18, Year 2010, s. 138.

⁴⁸ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922*, s. 351-352.

⁴⁹ ELİA, Arhio Streit, 19.4, 29 Temmuz 1922 tarihli belge.

⁵⁰ İstoriiko Arhio Kentriki İpiresia, 1922/Arth. Fak. 4/Arth. Ypofak.1. s. 14.

için gerçekleştiğini ancak bunun başarılı olmadığını ve Yunanistan'ın nihai çözüm olarak İstanbul'u işgal etmeye karar verdiğini okuyucularınailetmişti.⁵¹

Tam da bu sırada Atina'da diplomatik çevrelerde hareketlilik yaşanıyor. İstanbul'da ise İtilaf Devletlerinin yüksek komiserleri, generalleri ve amiralleri olağan üstü bir savaş konseyine çağırılmıştı.⁵² İzmir'de ise bambaşka bir hareketlilik yaşanıyor. 30 Temmuz günü İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ve Yunan Hükümetinin önde gelenleri Batı Anadolu'nun özerkliğine yönelik bir miting gerçekleştirmişlerdi.⁵³ Başka bir deyişle İyonya Devleti'nin kuruluş çalışmaları hızla devam ediyordu.⁵⁴ Yunanistan çift yönden çalışıyor bir yandan İstanbul'u işgale hazırlanırken diğer yandan da İzmir'deki konumunu garantilemeye çalışıyordu.

İngiliz siyasetçi Lord Balfour ise İstanbul'a yönelik Yunan planının duyulması üzerine Yunan notasını henüz almadığını satırlara dökerken, İstanbul'u işgal etme talebinin Yunan hükümeti tarafından yapılmış olmasına yönelik şaşkınlığını gizleyemediğini ifade etmiş, Müttefiklerin böyle bir teklife kesinlikle onay vermeyecekleri şeklindeki fikrini belirtmişti.⁵⁵ İngiliz Büyükelçisi Lord Bentinck tarafından 2 Ağustos 1922 tarihinde Yunanistan'ın İstanbul'u işgal teklifine yönelik hazırlanan detaylı raporda, Yunanların İstanbul'u işgal etmek için öne sürdükleri argümanlara katılmadıklarının, geçmişte de bu ihtimalin kabul edilemez olduğunu bildirdiklerinin, yakın bir zamanda toplanması düşünülen bir konferansta durumun detaylandırılacağının ve Yunanistan'ın bu talebinin yersiz olduğunun altını çizmişti. *'Majesteleri Hükümeti, İstanbul'un ve Tarafsız Bölgenin Yunanistan tarafından işgal edilmesine kesinlikle izin vermeyecektir. Yunanların böyle bir işgali gerçekleştirmeye yönelik girişimi güç kullanılarak engellenecektir'* şeklindeki ifadeyle son bulan rapor⁵⁶ İngilizlerin duruma yönelik yaklaşımını açık bir şekilde ortaya koymuştu. Yine aynı tarihte Atina'daki İngiliz Büyükelçiliğinden

⁵¹ *The Times*, 31 July 1922

⁵² Vasilis I. Tzanakaris, *Dakrismeni Mikrasia: 1919-1922 Ta Hronia pou Syntaraksan tin Ellada*, Metaihmio, 2013, Athina, s. 728.

⁵³ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1922)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 457.

⁵⁴ Alptekin Müderrisoğlu, "Batı Anadolu'da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet: İonya", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt IX, Sayı 27, Kasım 1993, s. 573.

⁵⁵ ELİA, Arhio Streit, 19.4, Lord Balfour'dan 29 Temmuz 1922 tarihli belge.

⁵⁶ ELİA, Arhio Streit, 19.4, 2 Ağustos 1922'de Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Bentinck tarafından kaleme alınan belge.

hazırlanan başka bir yazı da Yunanistan'a yönelik İngiliz bakış açısı tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmişti:

“... Birleşik Krallık Hükümetinin Yakın Doğu'daki bu devleti (Yunanistan), yönlendirmesinin tek amacı, savaştan taraflar arasında barışı korumaktır ve bu nedenle Müttefiklerin arabuluculuğunu kabul eden Yunan Hükümetinin eylemini memnuniyetle kabul etti. Birleşik Krallık Hükümeti, bu yöndeki çabalarının başarısızlığından dolayı derin üzüntü duymakla birlikte, umudunu kaybetmemiştir. Ve Yunan ordusunun İstanbul'u askeri olarak işgal etmesinin diğer şehirler için verimli bir faktör olmaktan ziyade, mevcut savaşın sona ermesine hiçbir katkıda bulunmayacağı görüşündedir.”⁵⁷

Bu süreçte Yunan Dışişleri Bakanı Baltatzis de İngiltere'deki Londra Büyükelçiliğine yazdığı yazıda İngiliz temsilcilerle yaptığı görüşmelerde İstanbul'un olası işgali konusundaki İngiliz görüşünü iletmışti. Baltatzis'in yazdığına göre, Yunanların girişecekleri işgal hareketinde muhtemel olarak İngilizlerle karşı karşıya gelme ihtimalinin çok talihsiz olacağı ve Yunan ordusunun İstanbul'a yürüme emrinin henüz verilmediği bilgisinin Londra'ya telgrafla bildirilmesinin mümkün olup olmadığı sorduğundan bahsetmişti.⁵⁸

Bu sırada Yunan kamuoyuna yansıyan haberler, İstanbul'a yönelik hareketin gerçekleşeceği yönündeydi. 4 Ağustos 1922 tarihinde Ethnos gazetesine yansıyan satırlarda ise Yunan birliklerinin kısa süre sonra (pazar günü şeklinde belirtilmektedir) şafak vakti İstanbul'a doğru yola çıkacakları ve arzuladıkları şehrin muhteşem manzarasına hayran kalarak hemen şehrin efendisi olacakları yazmaktaydı.⁵⁹

Ancak ilk aşamada Fransa'nın sert tepkisi ardından İngiltere'nin vetosu ile sessizce rafa kalkan bu plan asla uygulanmadı. Başka bir deyişle Yunanistan, İstanbul için Müttefiklerin tepkisini görmezlikten gelmeyi ve vereceği karşılığı göze alamadı.

Böylelikle Müttefiklerin engeline takılan Yunan planı rafa kalkmış, Yunanistan Batı Anadolu'dan Trakya'ya aktardığı askerlerle kalakalmıştı. İşte bu sebeptendir ki Anadolu'daki Yunan askeri gücü zayıflamış ve hatta daha önce belirtildiği üzere kuvvetler ikiye bölünmüştü. Zira 1922 yenilgisi sonrasında Altılar Davasında [δίκη των εχθρ.] Hatzianestis'e ve hatta Dışişleri bakanı Baltatzis'e yöneltilen suçlamalardan biri de bu konu üzerine odaklanacaktı. İstanbul Harekâtı “çocuksu bir hedef” olarak

⁵⁷ İstoriiko Arhio Kentriki İpiresia, 1922/Arth. Fak. 4/Arth. Ypofak.1. s. 3.

⁵⁸ İstoriiko Arhio Kentriki İpiresia, 1922/Arth. Fak. 4/Arth. Ypofak.1. s. 2.

⁵⁹ Ethnos, 22 İouliou 1922.

nitelenerek,⁶⁰ Hatzianestis ve Baltatzis çok sayıda askerin Trakya'ya sevk edilmesi ve ordu kuvvetlerinin zayıflatılması gibi bir ithamla yargılanacaklardı.

Sonuç

Yunanistan'ın kuruluşunda sonra ilk Kralı Otto'nun sıkı sıkıya bağlandığı Megali İdea, 19. yüzyılın sonuna kadar Batılı devletler için *Yunan Sorunu* şeklinde yeni bir kavramı gündeme getirmişti. Bu, aslında Yunanistan'ın ısrarla Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia etmesi ve Batılı devletlerin Yunanistan'ı frenlemek zorunda kalması anlamı taşıyordu. Diğer yandan Doğu Sorununun gündeme oturduğu ve özellikle İngiltere'nin Osmanlı politikasını Doğu Sorunu lehine değiştirdiği dönemde ise Yunanistan çeşitli hamlelerle idealize ettiği sınır genişletme eylemini hayata geçirmişti. Her ne kadar 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı Megali İdea'nın hayata geçirilmesi için henüz Yunanistan'ın hazır olmadığını ortaya koysa da Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması ciddi bir motivasyon kaynağı olmuştu.

Türk Millî Mücadelesi döneminde İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi, Megali İdea'ya uzanan merdivenin önemli bir basamağı oldu. Ancak 1921 yılında Batı Cephesinde gerçekleşen Türk-Yunan muharebeleri Yunanistan'ın askeri gücünü yormakla kalmamış, Müttefiklerin de bir güven sorunu yaşamasına yol açmıştı. Sevr Antlaşması'na yönelik oluşan Türk direnci ve Yunan kuvvetlerinin düzenli Türk ordusu karşısındaki başarısızlıkları, Yunanistan'ı başka bir hamle yapmaya itmişti. Megali İdea'nın temel dayanağı olan İstanbul'un Yunanistan'a bağlanması gerektiğine olan inanç, Yunan kurmaylarının gözlerini karartarak buraya askeri bir harekât düzenlenmesini gündeme getirmişti. Ancak İstanbul'un zaten 16 Mart 1920'de Müttefikler tarafından işgal edilmiş olması, Boğazların Tarafsız Bölge olarak adlandırılması Yunanistan'ın bu işgal planının önünde ciddi bir engel teşkil etmişti.

İstanbul'u işgal planının Müttefikler tarafından öğrenilmesinin, özellikle Fransa ve İngiltere üzerinde yarattığı etki ise tam anlamıyla bir şok ve şaşkınlık şeklinde aktarılabilir. Öyle ki Yunanistan'ın bu cesur ve hatta çılgın planı Müttefikler tarafından sert bir tepkiyle karşılanmakla kalmamış ayrıca işgalin gerçekleşmesi halinde Yunanistan'a sert bir şekilde tepki verileceği de vurgulanmıştı. İstanbul harekâtının tartışıldığı günlerde Batı Anadolu'da İyonya Devleti'nin kurulması da tesadüf değildi. Zira Yunanistan tam anlamıyla Batı'da ve kuzeyde Megali İdea'nın

⁶⁰ *Ī Apologiai ton Thmaton tis 15 Noemvriou 1922, (Meta Eisagogis Īpo H. K. Voziki), Athinai, s. 302.*

idealize edilen tüm merkezlerinde eş zamanlı hamleler organize etmek istemişti. Ancak ne İyonya Devleti yaşayabilmiş ne de İstanbul Yunanların eline geçmişti.

Diğer önemli bir nokta da Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etme girişiminin dayanaklarıydı Türklerin Sevr'i kabul etmemesi, cephede yaşanan Yunan yenilgileri, savaşın uzaması ve ateşkesin gerçekleşmemesi Yunanları son bir hamleye itmişti. Yunanlar İstanbul'u alacaklarına öyle inanmışlardır ki Anadolu'daki Yunan birliklerinin Trakya'ya aktarılmasını sağlayarak, Batıdaki askeri güçlerini zayıflatmayı bile göze almışlardı. Planın mimari olan General Hatzianestis'in savaşın sonunda Altılar Davası'nda yargılanma gerekçelerinden biri de bu olmuştu. Sonuç olarak Megali İdea'nın tam anlamıyla gerçekleşmeye en yakın olduğu Temmuz 1922'den yaklaşık bir ay sonra hem Yunanlar hem de büyük ülkeleri tam anlamıyla dibe vurmuştu. Kısacası merkezinde İstanbul olan Megali İdea, İstanbul'un işgal edilmesi girişiminin sonuçsuz kalması, yüzünden iflas etmiş görünüyordu. Çünkü İstanbul yoksa Megali İdea da olmayacaktı.

Kaynakça

- Elliniko İstoriko kai Logotekniko Arhio, Arhio Streit, 19.4,
Elliniko İstoriko kai Logotekniko Arhio, Arhio Streit, 19.4.
Elliniko İstoriko kai Logotekniko Arhio, Arhio Streit, 19.6.
Ypourgeo Eksoterikon- İstoriko Arhio Kentriki İpiresia, 1922/Arth. Fak. 4/Arth. Ypofak.1.
Athinaiki
Ethnos
The Times
A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1920, second ed., An Army history Directorate Publication, Athens, 2003.
ALEKSANDRİS, Aleksi, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Centre of Asia Minor Studies, Athens, 1992.
ARMAOĞLU, Fahir, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", *Belleten*, Cilt 62, Sayı 234, Yıl 1998.
Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, Cilt I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009.
BOZKURT, Abdurrahman, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
_____, Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Volume 18, Year 2010.
CİHANGİR, Çiğdem Kılıçoğlu, "Mondros Mütarekesi'nden Sevr Antlaşması'na Yunan Kamuoyunun Tutumu: Beklentiler, Yorumlar, Tepkiler", *Türk ve Batı Basınında Sevr Antlaşması*, (Ed. Mehmet Okur), Akçağ Yaymevi, Ankara, 2022.
_____, "Mondros Mütarekesi'ne Yunanistan Penceresinden Bakış", *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş*, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020.
CLOGG, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

DRAGUMİS, İon, *İ Megali İdea*, 1908.

ERDEM, Niltüfer, “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIV/29 (2014-Güz/Autumn).

_____, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1922)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010.

GİBBONS, Herbert Adams, *Venizelos*, 1923, Boston and New York Houghton Mifflin Comp, 2nd Ed.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *İstanbul Türklüğünün Muhafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.

HATZİANTONİOS, Kostas, *Mikra Asia o Apelefitherotikos Agonas 1919-1922*, Iolkos, Athina, 2004

İ Apologiai ton Thmaton tis 15 Noemvriu 1922, (Meta Eisagogis İpo H. K. Vozika), Athinai..

İ Ekstratia eis tin Mikran Asian- Ta pro tis Tourkikis Epitheseos Gekonata (Septemvrios 1921- Avgoustos 1922) Tomos Ektos, Dieftihnsi İstorias Stratou, Athina, 1960

KLAPSİS, Antonis, *Afosiomenos se mia İdea. O Basiliass Othon kai i Ellada*, Pataki, Athina..

MİLİOS, Giannis, *1821 İhnilatontas to Ethnos to kratos kai tin Megali İdea*, Aleksandria, Athina, 2020.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, “Batı Anadolu’da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet: İonya”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt IX, Sayı 27, Kasım 1993.

Niksis pros Lysin tou Anatolikou Zitimatou, en Londino.

SKOPETEA, Elli, *To Protipo Basileio kai i Megali İdea: Oupseis tou Ethnikou Provlimatos stin Ellada (1830-1880)*, Athina, 1988.

SONYEL, Salahi, *Minorities and the Destruction of Ottoman Empire*, TTK, Ankara, 1993.

SPATARİS, Haris, *Biz İstanbullular Böyleyiz 1906-1922*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

STRATİGOS, Ksenofontos, *İ Ellas en Mikra Asia, İstoriki Episkopiseis*, Ekdoseis Pelekanos, Athina, 2010.

ŞİMŞİR, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2020.

TAĞMAT, Çağla D., “1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 9 Sayı, 18 (Güz 2013).

_____, “Yunanların Gözünden Büyük Taarruz: İzmir’in Yeniden Doğuşu”, *Türkiye Günlüğü, Milli Mücadele'nin Batı Cepheleeri III, Büyük Taarruz, Zafer ve Kurtuluş*, Sayı 151, Yaz 2022.

_____, *Kısa Yunanistan Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2024.

Tağmat, Ç. D. (2025). Megali İdea'nın Zirve Noktası: Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı (1922). ANKARAD, 6(2), 525-548.

TOKER, Hülya, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE ve Denetleme Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

TZANAKARİS, Vasilis I., *Dakrismeni Mikrasia: 1919-1922 Ta Hronia pou Syntaraksan tin Ellada*, Metaihmio, 2013, Athina.